

Категорія справи № 911/1014/20: Господарські справи (до 01.01.2019); Захисту права власності; витребування майна із чужого незаконного володіння.

Надіслано судом: 16.07.2021. Зареєстровано: 16.07.2021. Оприлюднено: 19.07.2021.

Дата набрання законної сили: 14.07.2021

Номер судового провадження: не визначено

Верховний
Суд

ПОСТАНОВА

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

14 липня 2021 року

м. Київ

Справа № 911/1014/20

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду:

Зуєва В. А. - головуєчого, Берднік І. С., Міщенко І. С.,

секретар судового засідання - Дерлі І. І.

за участю представників сторін:

прокуратури - Бінковська А. В.,

позивача - Синяченко В. П.,

відповідача - Невмержицька І. М.,

третьої особи-1 - Фляшовський В. А.,

третьої особи-2 - не з'явилися,

розглянувши у відкритому судовому засіданні касаційні скарги Товариства з обмеженою відповідальністю "Сонячна Галявина"

на постанову Північного апеляційного господарського суду від 14.04.2021 (судді: Куксов В. В. - головуєчий, Шаптала Є. Ю., Тищенко А. І.)

та рішення Господарського суду Київської області від 17.11.2020 (суддя Заєць Д. Г.)

за позовом Керівника Бориспільської місцевої прокуратури Київської області в інтересах держави в особі Бориспільської районної ради до Товариства з обмеженою відповідальністю "Сонячна Галявина"

треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні відповідача:

1. Гордієнко Валерій Миколайович ,

2. ОСОБА_2

про витребування майна (приміщень) з чужого незаконного володіння,

ВСТАНОВИВ:

1. Короткий зміст і підстави позовних вимог

1.1. Керівник Бориспільської місцевої прокуратури Київської області (далі - Прокурор) звернувся до Господарського суду Київської області з позовом в інтересах держави в особі Бориспільської районної ради (далі - Рада, Позивач) до Товариства з обмеженою відповідальністю "Сонячна галявина" (далі - ТОВ "Сонячна галявина", Відповідач) за участю третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні відповідача: Гордієнко Валерія Миколайовича (далі - третя особа-1) та ОСОБА_2 (далі - третя особа-2) про витребування з чужого незаконного володіння приміщень, а саме майнового комплексу (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 1155012832105), який знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 , а також комплексу нежитлових приміщень (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 1154836032105), який знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 .

1.2. В обґрунтування позовних вимог Прокурор зазначив, що спірне майно (нежитлові приміщення) вибуло з державної власності з порушенням норм чинного законодавства, поза волею її розпорядника - Бориспільської районної ради, і перебуває у незаконному володінні ТОВ "Сонячна Галявина", а тому підлягає витребуванню з чужого незаконного володіння на підставі статей 387, 388 Цивільного кодексу України.

2. Короткий зміст судових рішень у справі

2.1. Рішенням Господарського суду Київської області від 17.11.2020, залишеним без змін постановою Північного апеляційного господарського суду від 14.04.2021, повністю задоволено позовні вимоги Керівника Бориспільської місцевої прокуратури Київської області в інтересах держави в особі Бориспільської районної ради. Витребувано на користь держави в особі Бориспільської районної ради

Київської області з чужого незаконного володіння Товариства з обмеженою відповідальністю "Сонячна Галявина" комплекс нежитлових приміщень (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 1154836032105), який знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 , а також, майновий комплекс (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 1155012832105), що знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 , загальною вартістю 5180280,00 грн.

2.2. Зазначені судові рішення обґрунтовано тим, що при зверненні з даним позовом до суду Прокурором дотримано вимоги Закону України "Про прокуратуру" та Господарського процесуального кодексу України, оскільки Бориспільською районною радою не вживалися заходи реагування у зв'язку із порушенням правом держави, що свідчить про бездіяльність Позивача та нездійснення останнім захисту інтересів держави.

2.3. При цьому, враховуючи встановлені у цій справі та у справі № 19/028-10/13 обставини, суди дійшли висновку, що належним власником спірного майна є держава в особі Бориспільської районної ради, яка була власником вказаного майна і на момент оформлення права власності на нього за ТОВ "Сонячна Галявина". Отже, у даному випадку вірним способом захисту порушеного права є пред'явлення виникаційного позову в порядку, визначеному статтями 387, 388 Цивільного кодексу України, оскільки спірне нерухоме майно протиправно вибуло з комунальної власності поза волею власника.

2.4. Водночас, за висновком судів, з цим позовом Прокурор звернувся в інтересах держави в особі Бориспільської районної ради в межах строку позовної давності, оскільки про те, що спірне майно повторно відчужено на користь ТОВ "Сонячна Галявина" Позивачу стало відомо під час розгляду справи № 19/028-10/13, зокрема за 29.07.2019 - винесення постанови Північним апеляційним господарським судом про залишення без змін рішення Господарського суду Київської області від 28.09.2018 за наслідками його перегляду за нововиявленими обставинами. Суди також зазначили, що ТОВ "Сонячна галявина" не довело належними та допустимими доказами про обізнаність Позивача щодо порушення його прав з 27.01.2017, у зв'язку з передачею спірних приміщень у статутний фонд ТОВ "Сонячна галявина". Крім того, за висновком судів, строк позовної давності для витребування у комунальну власність спірного майна від останнього набувача (ТОВ "Сонячна Галявина") переривався вирішенням судового спору у справі № 19/028-10/13, в якій рішення Господарського суду Київської області від 20.09.2018 та постанова Північного апеляційного господарського суду від 29.07.2019 в частині витребування спірного майна у комунальну власність залишені без змін постановою Великої Палати Верховного Суду від 30.06.2020.

3. Короткий зміст та узагальнені доводи касаційної скарги, позиції інших учасників справи

3.1. У касаційній скарзі Товариство з обмеженою відповідальністю "Сонячна Галявина" просить скасувати оскаржувані судові рішення та ухвалити нове, яким у задоволенні позовних вимог відмовити повністю.

3.2. У якості підстави для подання вказаної скарги Відповідач посиляється на неврахування господарськими судами попередніх інстанцій висновків Верховного Суду щодо застосування норм:

- пункту 4 частини третьої статті 2, статті 51, частини п'ятої статті 75, частини першої статті 86 та частини першої статті 210 Господарського процесуального кодексу України, викладених в постанові від 12.05.2020 у справі №921/730/13-г/3;

- статті 388 Цивільного кодексу України, викладених в постановах від 19.05.2020 у справі №916/1608/18, від 13.11.2019 у справі № 645/4220/16-ц, від 18.12.2019 у справі №522/1029/18, від 18.02.2021 у справі № 14/5026/1020/2011, від 18.03.2020 у справі №199/7375/16-ц, від 20.05.2020 у справі № 199/8047/16-ц;

- статті 23 Закону України "Про прокуратуру", статей 53, 174 Господарського процесуального кодексу України, викладених в постановах від 05.12.2018 у справі № 923/129/17, від 22.10.2019 у справі №926/979/19, від 18.08.2020 у справі № 914/1844/18;

- статей 256, 261, 267 Цивільного кодексу України, викладених в постановах від 26.11.2019 у справі № 914/3224/16, від 17.10.2018 у справі № 362/44/17.

3.3. У відзиві на касаційну скаргу Бориспільська районна рада просить залишити її без задоволення, а оскаржувані судові рішення - без змін.

3.4. Керівником Бориспільської окружної прокуратури також було подано відзив на касаційну скаргу в якому прокурор просить залишити її без задоволення, а оскаржувані постанову суду апеляційної інстанції та рішення місцевого господарського суду - без змін.

3.5. Від Гордієнка В. М. надійшли пояснення третьої особи щодо суті вимог касаційної скарги.

4. Обставини встановлені судами

4.1. Господарськими судами попередніх інстанцій встановлено, що рішенням Господарського суду Київської області від 20.09.2018 у справі № 19/028-10/13, залишеним без змін постановою Північного апеляційного господарського суду від 29.07.2019, за наслідками перегляду рішення Господарського суду Київської області від 19.04.2010 за нововиявленими обставинами, позов Бориспільського міжрайонного прокурора Київської області задоволено повністю:

- визнано незаконним та скасовано рішення Виконавчого комітету Бориспільської міської ради № 377 від 14.04.2009 "Про оформлення права власності Товариству з обмеженою відповідальністю "Бориспільпобутсервіс" (далі - ТОВ "Бориспільпобутсервіс") на цілісний майновий комплекс, що знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 ";

- визнано незаконним та скасовано рішення Виконавчого комітету Бориспільської міської ради № 551 від 23.06.2009 "Про оформлення права власності Товариству з обмеженою відповідальністю "Бориспільпобутсервіс";

- визнано недійсним договір міні від 30.07.2009, укладений між ТОВ "Бориспільпобутсервіс" та Гордієнком Валерієм Миколайовичем , щодо об'єктів нерухомого майна, які знаходяться за адресою: АДРЕСА_2 , АДРЕСА_3 , АДРЕСА_4 , АДРЕСА_5 , АДРЕСА_1 , АДРЕСА_1 , АДРЕСА_1 ;

- визнано незаконним та скасовано рішення Виконавчого комітету Бориспільської міської ради № 929 від 13.10.2009 "Про оформлення права власності громадянину Гордієнку Валерію Миколайовичу на об'єкти нерухомого майна, що знаходяться за адресою

АДРЕСА_1 визнано недійсним договір міні від 13.08.2009, укладений між ТОВ "Бориспільпобутсервіс" та Бориспільською міською радою, щодо об'єктів нерухомого майна, які знаходяться за адресою: АДРЕСА_1 , АДРЕСА_6 , АДРЕСА_7 , АДРЕСА_8 , АДРЕСА_9 , АДРЕСА_10 ;

- визнано незаконним та скасовано рішення Виконавчого комітету Бориспільської міської ради № 889 від 13.10.2009 "Про оформлення права власності Бориспільській територіальній громаді в особі Бориспільської міської ради на об'єкти нерухомого майна, що знаходяться за адресою: АДРЕСА_1 ";

- визнано право власності за територіальною громадою сіл Бориспільського району Київської області в особі Бориспільської районної ради на наступні приміщення: будинок побуту 4-х поверховий з підвальним приміщенням площею 2 702,9 кв.м; будинок побуту 2-х поверховий, площею 693,3 кв.м; пральню самообслуговування, площею 112,3 кв.м; трансформаторну підстанцію, площею 23,6 кв.м, що знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 ;

- витребувано на користь Бориспільської районної ради з незаконного володіння Фізичної особи-підприємця Гордієнка Валерія Миколайовича та Бориспільської міської ради наступні приміщення: будинок побуту 4-х поверховий з підвальним приміщенням площею 2 702,9 кв.м; будинок побуту 2-х поверховий, площею 693,3 кв.м; пральню самообслуговування, площею 112,3 кв.м; трансформаторну підстанцію, площею 23,6 кв.м, що знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 .

4.2. Вказані судові рішення було обґрунтоване тим, що спірні приміщення (будівлі) Бориспільського державного комунального виробничо-комерційного підприємства побутових послуг "Бориспільпобутсервіс", які знаходяться за адресою: вул. Київський Шлях, 79-б, -в, -г, -д, у м. Бориспіль, не увійшли до складу майна, що перейшло у власність шляхом приватизації товариства покупців, членів трудового колективу підприємства послуг "Бориспільпобутсервіс" на підставі договору № 5 купівлі-продажу державного майна при викупі від 30.04.1996, укладеного між товариством покупців, членів трудового колективу підприємства "Бориспільпобутсервіс" та представництвом в Бориспільському районі РВ ФДМУ по Київській області. Зазначене приміщення з відання Бориспільської районної ради не вибували та залишилися у комунальній власності територіальної громади сіл Бориспільського району, а тому, у ТОВ "Бориспільпобутсервіс" не було майнових передумов та підстав для оформлення права власності на вказані спірні приміщення (будівлі), а у Комунального підприємства "Бориспільське бюро технічної інвентаризації" та Виконавчого комітету Бориспільської міської ради Київської області були відсутні будь-які правові підстави для оформлення права власності за Товариством з обмеженою відповідальністю "Бориспільпобутсервіс" з видачею свідоцтв про право власності на нерухоме майно - приміщення (будівлі), які знаходяться за адресою: АДРЕСА_1 .

З огляду на встановлене, рішення Виконавчого комітету Бориспільської міської ради № 377 від 14.04.2009 "Про оформлення права власності Товариству з обмеженою відповідальністю "Бориспільпобутсервіс" на цілісний майновий комплекс, що знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 " та № 551 від 23.06.2009 "Про оформлення права власності Товариству з обмеженою відповідальністю "Бориспільпобутсервіс", на підставі яких у ТОВ "Бориспільпобутсервіс" виникло право власності на спірні приміщення (будівлі), що знаходяться за адресою: АДРЕСА_1 , були прийняті Виконавчим комітетом із порушенням положень Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" і наказу Міністерства юстиції України № 7/5 від 07.02.2002 "Про затвердження Тимчасового положення про порядок реєстрації прав власності на нерухоме майно", та інших нормативно-правових актів України, що, в свою чергу, призвело до протиправного позбавлення права власності територіальної громади сіл Бориспільського району Київської області на вказані приміщення (будівлі), та до подальшого відчуження зазначених приміщень (будівель) особою, що не мала на це відповідних повноважень, а саме ТОВ "Бориспільпобутсервіс" на користь Гордієнка В. М. та Бориспільської міської ради на підставі договору міни від 30.07.2009 та договору міни від 13.08.2009 відповідно. У зв'язку з наведеним вказані правочини суперечать положенням Цивільного кодексу України, а саме його статті 203 (в редакції, що діяла на момент вчинення правочину), Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", іншим нормативно-правовим актам, що, у свою чергу, є підставою для визнання їх дійсними.

4.3. Однак, у подальшому, незважаючи на те, що дійсним власником вказаних приміщень є Бориспільська районна рада, і стосовно спірних приміщень тривав судовий розгляд, відповідачем у справі № 19/028-10/13 - ФОП Гордієнком В. М. скасовано державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності та відчужено на користь третіх осіб спірні об'єкти нерухомого майна.

4.4. Так, 12.12.2016 між Гордієнком Валерієм Миколайовичем (третя особа-1) та ОСОБА_2 (третя особа-2) було укладено договори іпотеки, які зареєстровані у відповідному реєстрі, а саме:

- № НОМЕР_1 , відповідно до умов якого Гордієнком В.М. в якості предмета іпотеки передано двоповерховий будинок побуту, що знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 34355532105);

- № 938, згідно з умовами якого Гордієнком В. М. в якості предмета іпотеки передано приміщення 3-го поверху 4-х поверхового будинку побуту, приміщення 7, що знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 35031132105);

- № 932, відповідно до умов якого Гордієнком В. М. в якості предмета іпотеки передано одноповерхову будівлю - пральню самообслуговування, що знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 34491232105);

- № 934, згідно з умовами якого Гордієнком В. М. в якості предмета іпотеки передано приміщення 2-го поверху 4-х поверхового будинку побуту, приміщення 5, що знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 34980332105);

- № 940, відповідно до умов якого Гордієнком В. М. в якості предмета іпотеки передано приміщення 1-го поверху 4-х поверхового будинку побуту, приміщення 3, що знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 34909932105);

- № 936, згідно з умовами якого Гордієнком В. М. в якості предмета іпотеки передано підвальне приміщення 4-х поверхового будинку побуту, приміщення 1, що знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 34715332105);

- № 930, відповідно до умов якого Гордієнком В. М. в якості предмета іпотеки передано будівлю трансформаторної підстанції, літера Р, що знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 , реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 34574332105).

4.5. У подальшому, 29.12.2016 між Гордієнком В. М. та ОСОБА_2 було укладено договори про задоволення вимог іпотекодержателя, які зареєстровані у відповідному реєстрі, а саме:

- № НОМЕР_2 , згідно з умовами якого ОСОБА_2 набув право власності на двоповерховий будинок побуту, що знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 34355532105);

- № 974, відповідно до умов якого ОСОБА_2 набув право власності на будівлю трансформаторної підстанції, літера Р, що знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 34574332105);

- № 975, згідно з умовами якого ОСОБА_2 набув право власності на одноповерхову будівлю - пральню самообслуговування, що знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 34491232105);

- № 980, відповідно до умов якого ОСОБА_2 набув право власності на приміщення 3-го поверху 4-х поверхового будинку побуту, приміщення 7, що знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 35031132105);

- № 979, згідно з умовами якого ОСОБА_2 набув право власності на приміщення 2-го поверху 4-х поверхового будинку побуту, що знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 34980332105);

- № 976, відповідно до умов якого ОСОБА_2 набув право власності на приміщення 1-го поверху 4-х поверхового будинку побуту, що знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 34909932105);

- № 978, згідно з умовами якого ОСОБА_2 набув право власності на підвальне приміщення 4-х поверхового будинку побуту, що знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 34715332105).

4.6. Наведене підтверджується відповідними інформаційними довідками з Державного реєстру прав, які містяться в матеріалах справи та оцінені судами.

4.7. За твердженням Прокурора, ОСОБА_2, об'єднано вказані об'єкти нерухомого майна та змінено їх площу у правовстановлюючих документах, що підтверджується інформацією з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Реєстру прав власності на нерухоме майно, Державного реєстру іпотек, Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна щодо об'єкта нерухомого майна

4.8. Зокрема, 25.01.2017 в результаті об'єднання будинку побуту, А-ІІ, загальною площею 693,3 кв.м (реєстраційний номер 34355532105), пральні самообслуговування, П, загальною площею, 112,3 кв.м (реєстраційний номер 34491232105), будівлі трансформаторної підстанції, Р, загальною площею 23,6 кв.м (реєстраційний номер 34574332105) утворено об'єкт нерухомого майна, який знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 та є майновим комплексом (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 1155012832105), загальною площею 829, 2 кв.м.

4.9. Також, 25.01.2017 шляхом об'єднання підвального приміщення 4-х поверхового будинку побуту, загальною площею 270,0 кв.м, приміщення 1, літ. А-ІV (реєстраційний номер 34715332105); приміщення першого поверху 4-х поверхового будинку побуту, загальною площею 285,1 кв.м, приміщення 3, літ. А-ІV (реєстраційний номер 34909932105); приміщення другого поверху 4-х поверхового будинку побуту, загальною площею 269,4 кв.м, приміщення 5, літ. А-ІV (реєстраційний номер 34980332105); приміщення третього поверху 4-х поверхового будинку побуту, загальною площею 267,8 кв.м, приміщення 7, літ. ІV (реєстраційний номер 35031132105) утворено об'єкт нерухомого майна, який знаходиться за адресою: АДРЕСА_1 та є комплексом нежитлових приміщень (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 1154836032105), загальною площею 1 092,30 кв.м.

4.10. У подальшому, на підставі акта приймання-передачі майна № 2 від 26.01.2017, що вноситься до статутного капіталу ТОВ "Сонячна Галявина", ОСОБА_2 передано до статутного капіталу ТОВ "Сонячна Галявина" комплекс нежитлових приміщень (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 1154836032105), який знаходиться за адресою: Київська обл., м.Бориспіль, вул. Київський Шлях, 79-в, а також, майновий комплекс (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 1155012832105), що знаходиться за адресою: Київська обл., м. Бориспіль, вул. Київський Шлях, 79-б, про що, 27.01.2016 державним реєстратором Київської обласної філії комунального підприємства "Солом'янка-Сервіс" Солом'янської районної в м.Києві державної адміністрації Дахно А. М. прийнято рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень, індексні номери 33599458 від 27.01.2017 та 33600196 від 27.01.2017, що підтверджується інформаційними довідками з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

4.11. Враховуючи викладене, Прокурор вказує, що кінцевим власником спірних приміщень є ТОВ "Сонячна Галявина", за яким зареєстровано право приватної власності на майновий комплекс (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 1155012832105), що знаходиться за адресою: Київська обл., м. Бориспіль, вул. Київський Шлях, 79-б, а також, на комплекс нежитлових приміщень (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 1154836032105), який знаходиться за адресою: Київська обл., м. Бориспіль, вул. Київський Шлях, 79-в. Вказані приміщення не є об'єктами житлової забудови. Тому, на думку Прокурора, зазначені об'єкти нерухомого майна підлягають витребуванню з чужого незаконного володіння у зв'язку із чим Прокурор звернувся до суду з цим позовом в порядку статей 387, 388 Цивільного кодексу України.

5. Позиція Верховного Суду

5.1. Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представників учасників справи, дослідивши доводи наведені у касаційній скарзі та відзивах на неї, перевіривши матеріали справи щодо правильності застосування судами норм матеріального і процесуального права, колегія суддів вважає, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

5.2. Предметом позову у цій справі є вимоги про витребування з чужого незаконного володіння Відповідача на користь держави в особі Бориспільської районної ради Київської області приміщень, які (вимоги) обґрунтовано тим, що вказане майно вибуло з державної власності з порушенням норм чинного законодавства.

5.3. Конституція України закріплює, що людина визнається найвищою соціальною цінністю в Україні, яка є соціальною і правовою державою, та в якій визнається і діє принцип верховенства права (статті 1, 3 та 8).

5.4. Відповідно до частини третьої статті 41 Конституції України громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону.

5.5. Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Проте, попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів (стаття 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод).

5.6. З огляду на приписи частини першої статті 9 Конституції України, статті 17 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Конвенція) застосовується судами України як частина національного законодавства, а практика Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ), через рішення якого відбувається практична реалізація Конвенції, застосовується судами як джерело права.

5.7. Так, відповідно до усталеної практики ЄСПЛ стаття 1 Першого протоколу до Конвенції закріплює три правила: 1) у першому реченні першого абзацу - загальне правило, що фіксує принцип мирного володіння майном; 2) друге речення того ж абзацу охоплює питання позбавлення майна й обумовлює таке позбавлення певними критеріями; 3) другий абзац визнає право договірних держав, серед іншого,

контролювати використання майна в загальних інтересах. Друге та третє правила, які стосуються конкретних випадків втручання у право мирного володіння майном, мають тлумачитися у світлі загального принципу, закладеного у першому правилі (рішення ЄСПЛ у справі "East/West Alliance Limited" проти України" від 23.01.2014 (East/West Alliance Limited v. Ukraine, заява № 19336/04), пункти 166 - 168).

5.8. При цьому, вирішуючи питання щодо втручання в право особи на мирне володіння майном, необхідно враховувати, що у сталій практиці ЄСПЛ напрацьовано три критерії, які слід оцінювати на предмет сумісності заходу втручання в право особи на мирне володіння майном із гарантіями статті 1 Першого протоколу. Такими критеріями сумісності заходу втручання є те, чи ґрунтувалося зазначене втручання на національному законі, чи переслідувало легітимну мету, що випливає зі змісту вказаної статті, а також, чи є відповідний захід пропорційним легітимній меті втручання у право.

Зазначений підхід із визначення критеріїв структурує метод розгляду справ, в яких підлягає застосуванню стаття 1 Першого протоколу. Такий підхід складається з низки послідовних кроків, під час яких повинні розглядаються наступні питання: чи було втручання у право заявника на мирне користування його "майном"? Якщо так, то чи таке втручання складало позбавлення власності? Якщо ні, то чи був це контроль за користуванням відповідним майном?

5.9. Так, принцип законності є першою і найважливішою вимогою статті 1 Першого протоколу. Друге речення першого пункту передбачає позбавлення "власності" "на умовах, передбачених законом", а другий пункт визнає, що держави мають право здійснювати контроль за користуванням майном шляхом впровадження "законів". Крім того, верховенство права, один з основоположних принципів демократичного суспільства, є притаманним всім статтям Конвенції (*Iatridis v. Greece* [ВП], § 58; *Former King of Greece and Others v. Greece* [ВП], § 79; *Broniowski v. Poland* [ВП], § 147).

Існування правової основи у національному законодавстві саме по собі не є достатнім для дотримання принципу законності. Крім того, правова основа повинна мати певну якість, тобто вона повинна бути сумісною з верховенством права і повинна забезпечувати гарантії від свавілля. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що, згадуючи "закон" стаття 1 Першого протоколу посилається на ту саму концепцію, на яку посилається Конвенція в інших місцях використовуючи цей термін, поняття, яке включає як статутне право, так і прецедентне право (*Spacek, s.r.o., v. the Czech Republic*, § 54; *Vistins and Perepjolkins v. Latvia* [ВП], § 96).

Вимога щодо законності у розумінні Конвенції вимагає відповідності принципів верховенства права, що включає свободу від свавілля (*East West Alliance Limited v. Ukraine*, § 167; *Unsped Paket Servisi SaN. Ve TiC. A.S. v. Bulgaria*, § 37).

5.10. Будь-яке втручання державного органу у право вільно володіти своїм майном може бути виправданим лише тоді, якщо воно відповідає законним публічним (та загальним) інтересам (*Belane Nagy v. Hungary* [ВП], п. 113).

При цьому якщо можливість втручання у право мирного володіння майном передбачена законом, то Конвенція надає державам свободу розсуду щодо визначення легітимної мети такого втручання: або з метою контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів, або для забезпечення сплати податків, інших зборів чи штрафів.

5.11. У той же час, втручання у право мирного володіння майном, навіть якщо воно здійснюється згідно із законом і з легітимною метою, буде розглядатися як порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції, якщо не буде встановлений справедливий баланс між інтересами суспільства, пов'язаними з цим втручанням, й інтересами особи, яка зазнає такого втручання. Отже, має існувати розумне співвідношення (пропорційність) між метою, досягнення якої передбачається, та засобами, які використовуються для її досягнення. Справедливий баланс не буде дотриманий, якщо особа - добросовісний набувач внаслідок втручання в її право власності понесе індивідуальний і надмірний тягар, зокрема, якщо їй не буде надана обґрунтована компенсація чи інший вид належного відшкодування у зв'язку з позбавленням права на майно (рішення ЄСПЛ у справах "Рисовський проти України" від 20.10.2011 (*Rysovskyy v. Ukraine*, заява № 29979/04), пункт 68; "Кривенький проти України" від 16.02.2017 (*Kryvenkyu v. Ukraine*, заява № 43768/07), пункт 45).

Водночас, оцінюючи можливість захисту права особи за статтею 1 Першого протоколу, ЄСПЛ загалом перевіряє доводи держави про те, що втручання в право власності відбулося у зв'язку з обґрунтованими сумнівами щодо законності набуття особою права власності на відповідне майно, зазначаючи, що *існують відмінності між тією справою, в якій законне походження майна особи не оспорується, і справами стосовно позбавлення особи власності на майно, яке набуто злочинним шляхом або стосовно якого припускається, що воно було придбане незаконно* (рішення та ухвали ЄСПЛ у справах "Раймондо проти Італії" від 22.02.1994, "Філіппс проти Сполученого Королівства" від 05.07.2001, "Аркурі та інші проти Італії" від 05.07.2001, "Ісмаїлов проти Російської Федерації" від 06.11.2008).

Таким чином, стаття 1 Першого протоколу гарантує захист право на мирне володіння майном особи, яка законним шляхом, добросовісно набула майно у власність, і для оцінки додержання "справедливого балансу" в питаннях позбавлення майна мають значення *обставини, за якими майно було набуто у власність та поведінка особи, з власності якої майно вилучується*.

5.12. Таким чином, ЄСПЛ констатує порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції, якщо хоча б один із зазначених критеріїв сумісності заходу втручання у право на мирне володіння майном не буде дотриманий. І навпаки - встановлює відсутність такого порушення, якщо дотримані всі три критерії.

5.13. З огляду на викладене колегія суддів звертає увагу, що при розгляді справ, в яких підлягає застосуванню стаття 1 Першого протоколу, зокрема щодо витребування майна з чужого незаконного володіння, судам в першу чергу необхідно досліджувати питання наявності вищевказаних критеріїв співмірності заходу втручання у право особи на мирне володіння майном, в процесі чого сторони можуть доводити наявність або відсутність обставин справи, пов'язаних з такими критеріями, шляхом подання відповідних доказів.

5.14. Як уже зазначалося, за статтею 17 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права.

5.15. Звісно, рішення ЄСПЛ мають бути застосовані судами обов'язково, але таке застосування у кожній справі *повинно бути обґрунтованим, виваженим, таким, що не є формальним*, а відповідає суті рішення ЄСПЛ, змісту та характеру правовідносин, що розглядаються.

Подібна правова позиція викладена в постанові Великої Палати Верховного Суду від 07.04.2020 у справі № 916/2791/13.

5.16. Так, вирішуючи спір у цій справі, суди попередніх інстанцій лише формально послалися на статтю 1 Першого протоколу до Конвенції і відповідну практику ЄСПЛ (зокрема рішення у справах "Спорронг і Льоннрот проти Швеції", "Джеймс та інші проти Сполученого Королівства", "Щокін проти України", "Серков проти України", "Булвес" АД проти Болгарії") та взагалі не навели жодних мотивів для висновку про відсутність порушення справедливого балансу інтересів Позивача як власника земельної ділянки та Відповідача як дійсного володільця і про покладення на останнього такого тягара, який буде надмірним.

5.17. Таким чином, місцевий та апеляційний господарські суди при вирішенні спору у справі, яка переглядається, фактично не застосували статтю 1 Першого протоколу до Конвенції і відповідну практику ЄСПЛ, обмежившись лише формальним посиланням на них, та не встановили і в судових рішеннях не зазначили чи відповідає втручання у право на мирне володіння Відповідачем спірним майном трьом вищезазначеним критеріям. Зокрема, суди не обґрунтували, чи є втручання законним, чи має воно на меті "суспільний", "публічний інтерес"; як внаслідок цього відновиться або покращиться економічний інтерес та/або становище держави. У такий спосіб, без такого обґрунтування висновки судів про задоволення позову є передчасними.

5.18. Колегія суддів звертає увагу, що загальними вимогами процесуального права визначено обов'язковість встановлення судом під час вирішення спору обставин, які мають значення для справи, надання їм юридичної оцінки, а також оцінки всіх доказів, з яких суд виходив при вирішенні позову. Без виконання цих процесуальних дій ухвалити законне й обґрунтоване рішення у справі неможливо.

5.19. За змістом рішення ЄСПЛ у справі "Хаджинастасіу проти Греції" національні суди повинні зазначати з достатньою ясністю підстави, на яких ґрунтується їхнє рішення, що, серед іншого, дає стороні можливість ефективно скористатися наявним у неї правом на апеляцію. У рішенні цього ж суду у справі "Кузнецов та інші проти Російської Федерації" зазначено, що одним із завдань вмотивованого рішення є продемонструвати сторонам, що вони почуті, вмотивоване рішення дає можливість стороні апелювати проти нього, нарівні з можливістю перегляду рішення судом апеляційної інстанції.

Така позиція є усталеною практикою ЄСПЛ (справи "Серявін та інші проти України", "Проніна проти України") і з неї випливає, що ігнорування судом доречних аргументів сторони є порушенням статті 6 Конвенції.

5.20. Враховуючи наведене, для правильного вирішення спору судам попередніх інстанцій необхідно було дотриматися вимог, які випливають зі статті 1 Першого протоколу, належним чином застосувати відповідну практику ЄСПЛ, і, за відповідності заходу втручання вищезазначеним критеріям, переходити до дослідження інших обставин справи, які можуть свідчити про наявність підстав для задоволення позову.

При цьому висновки суду щодо дотримання вказаних критеріїв підлягають обов'язковому відображенню у мотивувальній частині судового рішення та є однією з умов його законності й обґрунтованості (стаття 236 Господарського процесуального кодексу України).

5.21. Отже, доводи скажника про те, що місцевий та апеляційний суди, приймаючи оскаржувані судові рішення, не врахували висновків Верховного Суду щодо застосування норм статті 388 Цивільного кодексу України, знайшли своє часткове підтвердження.

5.22. Водночас, з огляду на те, що дослідження питання відповідності заходу втручання у право сторони на мирне володіння майном трьом критеріям сумісності такого втручання із гарантіями статті 1 Першого протоколу, відповідно до усталеної практики ЄСПЛ, має першочергове значення, зокрема у справах, предмет позову в яких пов'язаний з витребуванням майна у особи, колегія суддів не перевіряє законності інших висновків господарських судів попередніх інстанцій, наведених у оскаржуваних судових рішеннях.

5.23. Згідно зі статтею 236 Господарського процесуального кодексу України судові рішення повинні ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим.

Законним є рішення, ухвалене судом відповідно до норм матеріального права при дотриманні норм процесуального права. Судове рішення має відповідати завданню господарського судочинства, визначеному цим Кодексом.

При виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду.

Обґрунтованим є рішення, ухвалене на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні, з наданням оцінки всім аргументам учасників справи.

5.24. Разом з тим, як вбачається з оскаржуваних судових рішень, вони зазначеним критеріям не відповідають, а суд касаційної інстанції позбавлений можливості встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати чи приймати до розгляду нові докази або додатково перевіряти докази.

6. Висновки Верховного Суду.

6.1. Положеннями статті 300 Господарського процесуального кодексу України унормовано, що, переглядаючи у касаційному порядку судові рішення, суд касаційної інстанції в межах доводів та вимог касаційної скарги, які стали підставою для відкриття касаційної інстанції, та на підставі встановлених фактичних обставин справи перевіряє правильність застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права. Суд касаційної інстанції не має права встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати чи приймати до розгляду нові докази або додатково перевіряти докази.

6.2. За змістом частини третьої статті 310 цього Кодексу підставою для скасування судового рішення та направлення справи на новий розгляд є також порушення норм процесуального права, на які посилається скажник у касаційній скарзі, що унеможливило встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи, якщо суд не дослідив зібрані у справі докази, за умови висновку про обґрунтованість заявлених у касаційній скарзі підстав касаційного оскарження, передбачених пунктами 1, 2, 3 частини другої статті 287 цього Кодексу.

6.3. Відповідно до частини четвертої статті 310 Господарського процесуального кодексу України справа направляється на новий розгляд до суду апеляційної інстанції, якщо порушення норм процесуального права допущені тільки цим судом. У всіх інших випадках справа направляється до суду першої інстанції.

6.4. Враховуючи викладене та беручи до уваги, що суд касаційної інстанції не має права встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати чи приймати до розгляду нові докази або додатково перевіряти докази, касаційна скарга підлягає частковому задоволенню, а оскаржувані рішення і постанова - скасуванню із направленням справи на новий розгляд до місцевого господарського суду з урахуванням висновків суду касаційної інстанції, у зв'язку з якими скасовано судові рішення.

7. Розподіл судових витрат

7.1. Оскільки у цьому випадку суд касаційної інстанції не змінює та не ухвалює нового рішення, розподіл судових витрат судом касаційної інстанції не здійснюється (частина чотирнадцята статті 129 Господарського процесуального кодексу України).

Керуючись статтями 300, 301, 308, 310, 314 - 317 Господарського процесуального кодексу України, Верховний Суд

ПОСТАНОВИВ:

- 1.** Касаційну скаргу Товариства з обмеженою відповідальністю "Сонячна Галявина" задовольнити частково.
- 2.** Постанову Північного апеляційного господарського суду від 14.04.2021 та рішення Господарського суду Київської області від 17.11.2020 у справі №911/1014/20 скасувати.
- 3.** Справу № 911/1014/20 направити на новий розгляд до Господарського суду Київської області.

Постанова набирає законної сили з моменту її прийняття, є остаточною та оскарженню не підлягає.

Головуючий

В. А. Зуєв

Судді

І. С. Берднік

І. С. Міщенко